

A fogvatartottakkal szemben megvalósuló kínzás, valamint az embertelen vagy megalázó bánásmód, illetve büntetés fogalmainak elhatárolása

JUHÁSZ ANDREA ERIKA

This paper tries to find the distinction between torture and other ill-treatment (inhuman and degrading treatment). The notion of torture is precisely and expressly defined in the 1984 UN Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. However, none of the international human rights instruments define the notion of inhuman and degrading treatment. Therefore, the distinction in this paper is based on the case-law of the European Court of Human Rights.

Jelen tanulmány a fogvatartottakkal szemben megvalósuló kínzás, valamint az embertelen vagy megalázó bánásmód, illetve büntetés fogalmainak elhatárolására tesz kísérletet. Először bemutatja az ENSZ kínzás elleni egyezményében meghatározott kínzás fogalmát. Ezt követően az Emberi Jogok Európai Egyezményére (a továbbiakban: EJEE) helyezi a hangsúlyt, tekintettel arra, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) az EJEE-re alapozva hozza meg az ítéleteit. Előjáróban fontos megjegyezni, hogy a nemzetközi instrumentumok – a kínzás fogalmának kivételével – nem határozzák meg a jelen tanulmány tárgyát képező fogalmakat, ezért azok elhatárolására a szakirodalom által is gyakran hivatkozott jogesetek alapján teszünk kísérletet.

A nemzetközi instrumentumok közül a kínzás elleni ENSZ-egyezmény az egyetlen, amely *expressis verbis* meghatározza a kínzás fogalmát.¹

Az egyezmény szerint a „»kínzás« kifejezés minden olyan cselekményt jelent, amelyet szándékosan, éles testi vagy lelki fájdalom vagy szenvedés kiváltása cél-

1 A kínzás fogalmát elsőként egy olyan, az ENSZ Közgyűlése által elfogadott nyilatkozat határozta meg, amelynek nem volt jogilag kötelező ereje. Ennek megfelelően a *kínzás magában foglalt minden olyan cselekményt, amellyel hivatalos személy vagy felbujtására más személy szándékosan fájdalmat vagy szenvedést okozott – legyen az fizikai vagy mentális –, s célja az volt, hogy hozzájussanak a kínzás elszenvedőjétől vagy harmadik személytől információhoz vagy vallomáshoz. Ezen túlmenően a kínzás elszenvedőjének megbüntetése olyan cselekményért, amelyet elkövetett, vagy amelynek elkövetésével gyanúsítják, illetve a kínzás elszenvedőjének vagy más személynek a megfélemlítése.* [Declaration on the Protection of All Persons from Being Subjected to Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, G.A. res. 3452 (XXX), annex, 30 U.N. GAOR Supp. (No. 34) at 91, U.N. Doc. A/10034 (1975) Article 1.]

jából alkalmaznak valakivel szemben, hogy tőle, illetőleg harmadik személytől értesüléseket vagy vallomást csikarjanak ki, vagy hogy olyan cselekmény miatt büntessék, amelyet ő, vagy harmadik személy követett el, illetőleg amelynek elkövetésével őt vagy harmadik személyt gyanúsítanak, hogy megfélemlítsék, vagy nyomást gyakoroljanak rá, illetőleg hogy harmadik személyt félemlítsenek meg, vagy hogy harmadik személyre gyakoroljanak nyomást, valamint bármilyen megkülönböztetési formára alapított más okból alkalmaznak, ha az ilyen fájdalmat vagy szenvedést közfeladatot ellátó személy vagy hivatalos minőségben eljáró bármely más személy vagy ilyen személy kifejezett vagy hallgatóságos ösztönzésére vagy ennek hozzájárulásával bárki más okozza.”²

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy álláspontunk szerint a hivatalos magyar fordítás nem helyes.³ A fent hivatkozott szöveg alapján ugyanis kettős célzatnak kellene megvalósulnia a kínzás megállapításához: egyrészt az éles testi vagy lelki fájdalom vagy szenvedés kiváltásának, másrészt az értesülések vagy vallomások kicsikarásának, illetve büntetés, megfélemlítés vagy nyomás gyakorlásának, valamint egyéb, bármely más megkülönböztetési formára alapított célzatnak. Ezen fordítás szerint tehát az első célzat megfelel a cselekmény elkövetési magatartásának. Erre tekintettel – véleményünk szerint – pontosabb, illetve helytállóbb lenne a következő megfogalmazás:

A „kínzás” kifejezés minden olyan cselekményt jelent, amelyet szándékosan, éles testi vagy lelki fájdalom vagy szenvedés kiváltásával alkalmaznak valakivel szemben abból a célból, hogy tőle, illetőleg harmadik személytől értesüléseket vagy vallomást csikarjanak ki, vagy, hogy olyan cselekmény miatt büntessék, amelyet ő, vagy harmadik személy követett el, illetőleg amelynek elkövetésével őt vagy harmadik személyt gyanúsítanak, hogy megfélemlítsék, vagy nyomást gyakoroljanak rá, illetőleg, hogy harmadik személyt félemlítsenek meg, vagy hogy harmadik személyre gyakoroljanak nyomást, valamint bármilyen megkülönböztetési formára alapított más okból alkalmaznak, ha az ilyen fájdalmat vagy szenvedést közfeladatot ellátó személy vagy hivatalos minőségben eljáró bármely más személy, vagy ilyen személy kifejezett vagy hallgatóságos ösztönzésére vagy ennek hozzájárulásával bárki más okozza.

A fent kifejtettekre tekintettel jelen dolgozatban a kínzás fogalmának elemzése nem a hivatalos magyar fordítás, hanem a kínzás elleni ENSZ-egyezményben szereplő eredeti fogalom alapján történik.

A kínzás elleni ENSZ-egyezményben szereplő fogalom főbb *elemei* a következők:

a) közfeladatot ellátó vagy hivatalos személy részvétele a cselekményben,

2 1988. évi 3. törvényerejű rendelet a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény kihirdetéséről, Első rész, 1. cikk, 1.

3 A kínzás elleni ENSZ-egyezményben a következő fogalom szerepel: „For the purposes of this Convention, the term »torture« means any act by which severe pain or suffering, whether physical or mental, is intentionally inflicted on a person for such purposes as obtaining from him or a third person information or a confession, punishing him for an act he or a third person has committed or is suspected of having committed, or intimidating or coercing him or a third person, or for any reason based on discrimination of any kind, when such pain or suffering is inflicted by or at the instigation of or with the consent or acquiescence of a public official or other person acting in an official capacity;”, Part I, Article 1, 1.)

- b) súlyos fájdalom vagy szenvedés okozása,
- c) szándékosság,
- d) speciális célzat.⁴

a) E fogalmi elem, kritérium szerint a kínzás csak akkor valósulhat meg, ha az elkövető rendelkezik a kínzás elleni ENSZ-egyezményben meghatározott személyes kvalifikáltsággal, illetve ha a személyes kvalifikáltsággal rendelkező személy felbujtására, vagy hozzájárulásával bárki más személy a cselekmény elkövetője. Ez utóbbi szélesebb tevékenységet fed le, amennyiben valamilyen módon hozzájárulás történik a tiltott cselekmény folytatásához. Részvételtől azért van tehát szó, mert a közfeladatot ellátó vagy hivatalos személy mindenképpen részt vesz valamilyen formában a cselekményben: vagy ő maga a tettese, vagy részese annak.

b) A fájdalom vagy szenvedés súlyossága fontos eleme a kínzás fogalmának, azonban nem határolja el a kínzást a kegyetlen és embertelen bánásmódtól. Alapvetően az embertelen vagy kegyetlen bánásmód valamennyi formája (beleértve a kínzást) súlyos szenvedést vagy fájdalmat okoz. Egyedül a megalázó bánásmóddal kapcsolatban fordulhat elő, hogy a nem súlyos szenvedés vagy fájdalom is sérti a kínzás elleni ENSZ-egyezmény 16. cikkét. Ebből következik, hogy nem az okozott fájdalom vagy szenvedés súlyossága alapján lehet elhatárolni a kínzást más kegyetlen, embertelen bánásmódtól, hanem aszerint, hogy a többi fogalmi elem teljesült-e az adott cselekmény vonatkozásában, vagy nem.⁵ Ennek megfelelően a kínzás és az embertelen bánásmód a rész-egész viszonyában állnak egymással: a kínzás minden esetben embertelen, de az embertelen bánásmód csak akkor minősül kínzásnak, ha a további fogalmi elemek is megvalósulnak.

c) A szándékosságnak az éles fájdalom vagy szenvedés okozására, valamint a célzatra is vonatkoznia kell. Például, ha egy fogvatartottra nem figyelnek oda a börtönőrök, és az éhezés következtében meghal, akkor ez éles fájdalmat és szenvedést okoz számára, de ebben az esetben szándékosságot és célzatot nem állapíthatunk meg, így kizárólag kegyetlen és/vagy embertelen bánásmód megállapításának lehet helye, de a kínzás megállapításának nem.⁶

d) A célzat az egyik legfontosabb kritérium, ugyanis a kínzás elleni ENSZ-egyezmény értelmében a célzat határolja el legélesebben a kínzást a más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódtól. Az egyezmény kommentárja szerint, ha például egy rendőr fizikai erőt vesz igénybe: gumibotot, paprikasprayt vagy más eszközt használ annak érdekében, hogy megakadályozzon egy jogellenes demonstrációt, azzal minden bizonnyal súlyos fájdalmat okoz az érintett személyeknek. Ez a cselekmény azonban soha nem minősülhet kínzásnak, arra tekintettel, hogy a célzat nem esik az 1. cikkben meghatározottak alá.⁷ Meg kell jegyezni, hogy amennyiben a hivatalos

4 Manfred Nowak, Elizabeth McArthur: *The United Nations Convention Against Torture. A Commentary*. Oxford University Press, New York, 2008, 28.

5 Uo., 69.

6 Uo., 73–74.

7 Uo., 76.

magyar fordítást vennénk alapul, akkor ebben az esetben az első célzat teljesülne. Az elkövető tudatának ugyanis át kell fognia azt, hogy éles testi fájdalmat okoz a passzív alanynak.

A kínzás elleni ENSZ-egyezmény rögzíti azt is a 16. cikkében, miszerint: „Mind den szerződő állam kötelezi magát arra, hogy joghatósági területén megtilt minden olyan egyéb cselekményt, amely kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetést vagy bánásmódot képez, de nem minősül az 1. cikkben meghatározott kínzási cselekménynek, és ha e cselekményeket közfunkciót ellátó személy vagy hivatalos minőségben eljáró bármely más személy vagy ilyen személy kifejezett vagy hallgatolagos ösztönzésére vagy ennek hozzájárulásával eljáró személy követi el.”

Az egyezmény kommentárja szerint az 1. és a 16. cikket együtt kell értelmezni, és ezen együttes értelmezésből következik az, hogy a kínzás súlyosabb formája a kegyetlen,⁸ embertelen vagy megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek.⁹

A hivatkozott kínzás elleni ENSZ-egyezmény alapján a kínzás és a 16. cikkben szereplő többi fogalom közötti elhatárolás tehát egyértelmű. Amennyiben nem felel meg az adott cselekmény a kínzás valamennyi fogalmi elemének, akkor kizárólag a kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés megállapításának lehet helye.

Elhatárolási szempontok

Miként arra már utalás történt, az EJEB az ítéleteit az EJEE-re alapozva hozza meg, amely egy cikkben, pontosabban a 3. cikkében mondja ki a kínzás, valamint az ember-telen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés tilalmát.

Az EJEE azonban egyik kategóriára sem ad egzakt fogalmat, sőt exemplifikatív felsorolást sem arra nézve, hogy mely bánásmód vagy büntetés minősülhet kínzásnak, embertelennek vagy megalázónak. Erre tekintettel a fogalmakat a *gyakorlatnak*, azaz a strasbourg-i testületnek kellett tartalommal kitöltenie.

Meg kell jegyezni, hogy a nevezett bánásmódok egyaránt az EJEE 3. cikkében lefektetett kínzás tilalmát sértik.

A nemzetközi jogi kötelezettség megsértése szempontjából a tilalmazott bánásmódok között nincs különbség, azok külön-külön is ellentétesek az EJEE-vel.

Ugyancsak le kell szögezni, hogy az EJEB elsősorban a „kínzás”, illetve a „megalázó és embertelen bánásmód” kategóriái között tesz különbséget. Azaz a „megalázó” és „embertelen” bánásmód között általában nem differenciál, azokat a legtöbb ügyben

8 A „kegyetlen” kifejezést sem az EJEE, sem az Alaptörvény nem tartalmazza. Haraszi Margit Katalin szerint ennek az lehet az indoka, hogy a kegyetlenséget a „kínzás vagy embertelen, megalázó bánásmód vagy büntetés” fogalma nyelvi értelemben magában foglalja. Haraszi Margit Katalin: *A kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetések tilalma az ENSZ és az Európa Tanács legfontosabb dokumentumaiban, valamint az állampolgári jogok országgyűlési biztosságának tevékenységében*, Acta Humana, 2008/3, 54.

9 Manfred Nowak, Elizabeth McArthur: *i.m.*, 28.

A fogvatartottakkal szemben megvalósuló kínzás, valamint az embertelen vagy megalázó...

együtt említi, egy kategóriába sorolja.¹⁰ Erre tekintettel indokoltabb lenne a „vagy” helyett az „illetve” kötőszó használata.

Az említett bánásmódok vagy büntetések elhatárolásával kapcsolatban kiindulópontnak az ún. *Görög-ügyet*¹¹ és Írország Egyesült Királyság elleni ügyét¹² kell tekintenünk. Előbbiben az Emberi Jogok Európai Bizottsága (a továbbiakban: Bizottság),¹³ míg utóbbiban az EJEB tett kísérletet a fogalmak elhatárolására.

A *Görög-ügyben* a panasz Görögország ellen irányult, mégpedig a biztonsági erők által a politikai foglyokkal szemben hét éven keresztül alkalmazott kínzás miatt. A kínzások nem sokkal az 1967-es puccs után kezdődtek. Az Amnesty International küldöttséget kért fel az ügy kivizsgálására. A jelentés meggyőzte Svédország, Hollandia és Dánia kormányát arról, hogy a strasbourgi bírósághoz forduljanak. Kínzást alkalmazott többek között a haditengerészet, a katonai rendőrség, a csendőrség és a rendőrség is. Számos fizikai és pszichés módszert dokumentáltak, így többek között szexuális zaklatást, fojtogatást, a fej homokzsákkal való ütlegelését, vagy a test kötéllal való ütését, palesztin akasztást, a haj kitépését, a körmök letépését, megégetést (különösen cigarettával) és elektromos sokkolást.¹⁴

A Bizottság jelen ügyben kísérletet tett arra, hogy az EJEE 3. cikke által deklarált kínzás tilalmát mint általános tilalmat „kibontva” meghatározza a kínzás, valamint az embertelen és megalázó bánásmód fogalmát:

„[...] minden kínzás embertelen és megalázó bánásmódnak minősül, és minden embertelen bánásmód egyben megalázó. Az embertelen bánásmód fogalma lefedi az olyan bánásmódot, amely szándékosan mentális vagy fizikai, súlyos fájdalmat okoz, és az adott helyzetben jogtalan. A »kínzás« szót gyakran olyan embertelen bánásmód meghatározására használják, amelynek célja információ vagy vallomás megszerzése, büntetés kiszabása, és általában súlyosabb formája az embertelen és megalázó bánásmódnak. Egy személlyel szembeni bánásmód vagy büntetés akkor megalázó, ha az durván lealacsonyítja az adott személyt mások előtt, vagy arra vezeti, hogy az akaratával vagy lelkiismeretével szemben cselekedjen.”¹⁵

10 Nigel S. Rodley, Matt Pollard: *The Treatment of Prisoners under International Law*, Oxford University Press, New York, 2009, 130. Ezzel megegyezően az Európai Kínzás Elleni Bizottság álláspontja is az, hogy elegendő két kategória között különbséget tenni. Forrás: Jim Murdoch: *The treatment of prisoners. European standards*, Council of Europe, Strasbourg, 2008,122.

11 *Denmark v. Greece*, applications no. 3321; *Norway v. Greece*, no. 3322/67; *Sweden v. Greece*, no. 3323/67; *Netherlands v. Greece*, no. 3344/67; judgment of 5 November 1969.

12 *Ireland v. the United Kingdom*, no. 5310/71, judgment of 18 January 1978.

13 1998. november 1-jét megelőzően a panaszosok kérelmeit kétszintű eljárásban bírálták el. Az Emberi Jogok Európai Bizottsága töltötte be a szűrő szerepét, azaz döntött a kérelmek elfogadhatóságáról, majd ezt követően hozott ítéletet az EJEB. (Kabódi Csaba: *Emberi jogok a börtönben*. Az elítéltek jogai és jogvédelem Európában és hazánkban, kandidátusi értekezés, Budapest, 1994, 24.) Az EJEE-hez kapcsolódó 11. Kiegészítő Jegyzőkönyv azonban megszüntette az Emberi Jogok Európai Bizottságát.

14 Malcolm D. Evans, Rod Morgan: *Preventing Torture. A Study of the European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, Oxford University Press, New York, 2001, 79–80.

15 Uo., 74.

A Bizottság olvasatában tehát a „kínzás” általában az „embertelen és megalázó bánásmód” súlyosabb fajtája, és abban különbözik attól, hogy a kínzást valamilyen cél elérése érdekében alkalmazzák.¹⁶ A fogalmak között tehát az emberi jog sérelmének intenzitása alapján is distinkció van. Ez a megítélésbeli különbség jogalkalmazói szinten kaphat elsősorban jelentőséget, mégpedig a jogkövetkezmény mértékének meghatározásakor.

Az Írország kontra Egyesült Királyság-ügyben¹⁷ a panasz alapja az volt, hogy az Egyesült Királyság az ún. „öt technikát” alkalmazta mint speciális kihallgatási módszerként az Ír Köztársasági Hadsereg tagjaival, illetve a szervezeti tagsággal gyanúsított személyekkel szemben: az órákig tartó falhoz állítást, az alvásmegvonást, az élelem-megvonást, a fej állandó zsákban tartását és az állandó erős zajt.¹⁸ Az ítéletben az EJEB azt állapította meg, hogy az „öt technika együttesen kétségtelenül megalázó bántalmazást jelent, és bár tárgya volt vallomások, mások nevének és információknak a kicsikarása, továbbá rendszeresen alkalmazták, a szenvedés foka nem érte el azt a súlyosságot és kegyetlenséget”, amely a kínzás megállapításához szükséges.¹⁹

A jelenügyben kifejtette az EJEB, hogy a „tilalmazott bánásmódnak el kell érnie a súlyosság egy bizonyos fokát ahhoz, hogy megállapítható legyen az EJEE 3. cikkének megsértése.” Ez a minimumszint pedig „az eset összes körülményétől függ, így például a bánásmód tartamától, a fizikai és mentális hatásaitól, és néhány esetben az áldozat nemétől, életkorától, egészségügyi állapotától, stb.”²⁰

Ez a standard ezt követően irányadóvá vált az EJEB számára, valamennyi, az EJEE 3. cikkével kapcsolatos ügyben hivatkozik rá. A strasbourgi testület mérlegelési körébe tartozik tehát annak eldöntése, hogy a tilalmazott bánásmód elég súlyos volt-e ahhoz, hogy megállapítható legyen az egyezményesértés.²¹ Minden ügyben első lépésként először ezt a kérdést vizsgálja meg az EJEB. Amennyiben megállapítja, hogy a súlyosság foka elegendő az EJEE 3. cikke megsértésének megállapításához, akkor azt követően már azt vizsgálja meg, hogy a három tilalmazott bánásmód közül melyiket valósította meg az adott állam.

Az EJEB továbbá számos ítéletében emlékeztetett a következőkre: „Az [EJEE] 3. cikke a demokratikus társadalmak egyik legfontosabb alapértékét rögzíti. A kínzás, embertelen vagy megalázó bánásmód, illetve büntetés abszolút tilalmát mondja ki, mely tilalomnak a körülményektől vagy az áldozat magatartásától függetlenül érvényesülnie kell. [...] az [EJEE] 3. cikkének megsértéséhez az szükséges, hogy az elszenvedett hátrány és megaláztatás túlmenjen azon a mértéken, amely valamely jogszerű bánásmóddal vagy büntetéssel szükségképpen együtt jár. A személyi szabadságot elvonó intézke-

16 Uo., 77.

17 *Ireland v. the United Kingdom*, no. 5310/71, judgment of 18 January 1978.

18 Grád András, Weller Mónika: *A strasbourgi emberi jogi bírósághoz kézikönyve*, negyedik, bővített kiadás, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2011, 118.

19 *Ireland v. the United Kingdom*, 167. bekezdés.

20 *Ireland v. the United Kingdom*, 162. bekezdés

21 Malcolm D. Evans, Rod Morgan: *i. m.*, 75.

dések gyakran magukban foglalnak ilyen elemeket. Ezért a 3. cikk alapján az Államnak azt kell biztosítania, hogy az érintett személyt az emberi méltóság követelményével összeegyeztethető körülmények között tartják fogva; hogy az intézkedés végrehajtásának módja nem teszi ki az egyént olyan mértékű szenvedésnek vagy nehézségnek, amely a fogvatartással óhatatlanul együtt járó szenvedés elkerülhetetlen mértékét meghaladja; és hogy a fogvatartott egészségét és jóllétét a fogvatartás gyakorlati követelményeit is figyelembe véve megfelelően garantálják.”²² A fentiekre tekintettel az EJEB valamennyi ügyben az eset összes körülményét²³ vizsgálja annak megállapítása érdekében, hogy a szenvedés mértéke meghaladta-e azt a mértéket, amely a fogvatartással szükségszerűen együtt jár, azaz a súlyosság elérte-e az egyezményesítés szintjét.

Az EJEB az Írország kontra Egyesült Királyság-ügyben azt is kifejtette: ahhoz, hogy megállapítható legyen, egy bánásmód kínzásnak²⁴ minősült-e, először el kell határolni az EJEE 3. cikkében említett kategóriákat egymástól.²⁵

Az elhatárolás – ahogyan azt az EJEB az ítéletben rögzítette – elsődlegesen az *okozott szenvedés fokán* alapulhat. A kínzást „súlyos és kegyetlen szenvedés” nélkül nem lehet megállapítani.²⁶ Meg kell jegyezni, hogy a „megalázó bánásmód” fogalmát

22 Részlet a Hagyó Miklós kontra Magyarország ítéletből (52.624/10. sz. ügy), A Kúria Nemzetközi Kapcsolatok és Európai Jogi Irodájának Hírlevele, IV/8, 30.

23 A Bizottság esetjogát vizsgálva is megállapítható, hogy a testület is különös hangsúlyt fektetett az eset összes körülményének vizsgálatára. Ezt jól példázzák a következő jogesetek. A Bizottság megállapította a kínzást abban az ügyben, amelyben hat jól ismert gerilla töltötte harminc évtől életfogytig terjedő szabadságvesztés-büntetését az El Callao haditengerészeti bázison magánzárkában. A fogvatartottak napi 23 órát voltak teljes izolációban, elzárva mindenféle külső zajtól. Naponta egy órát lehettek a szabad levegőn, egy olyan udvaron, amelyet magas falak vettek körül. Havonta egyszer látogathatták őket a közeli családtagok fél óra időtartamban. A Bizottság véleménye szerint az effajta izoláció, illetve a kommunikáció teljes megvonása „folyamatos és jogtalan szenvedést okozott”, amely kínzásnak minősül. [*Report of the Committee against Torture. Twenty-fifth session (13–24 November 2000) and Twenty-sixth session (30 April – 18 May 2001), General Assembly, Supplement No. 44. (A/56/44) 68.*] Ezzel szemben „csak” kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmódot állapított meg a Bizottság abban az esetben, amikor a legmagasabb biztonsági fokozatú börtönben challapalcai és yanamayói börtönökben nem volt elektromos áram, ivóvíz, a hőmérséklet mínusz 10-15 °C körül volt, és fűtést nem biztosítottak. [*Report of the Committee against Torture. Twenty-fifth session (13–24 November 2000) and Twenty-sixth session (30 April – 18 May 2001), General Assembly, Supplement No. 44. (A/56/44) 67.*] Arra is volt példa egy másik jogesetben, hogy a fogvatartottnak az éjszakát a kihallgatószoza talaján kellett tölteniük bilincsből. Ez végrehajtási mód a Bizottság álláspontja szerint viszont kínzást valósított meg. (Manfred Nowak, Elizabeth McArthur: *i. m.*, 71.)

24 Az Írország kontra Egyesült Királyság-ügyben Zekia bíró különvéleményében kifejtette, hogy az EJEE3. cikkében található „kínzás” fogalma nem képes arra, hogy egy egzaktszerű és átfogó definíciót adjon. Véleménye szerint a kínzás fő elemei a súlyosság foka és a szenvedés tartama, azonban egyéb releváns tényezőket is figyelembe kell venni. Így például a tilalmazott bánásmód természetét, hosszát, az áldozat egészségügyi állapotát, életkorát stb. Az objektív teszten túl tehát egy erős szubjektív tesztnek is meg kell állnia ahhoz, hogy megállapítható legyen a kínzás. Erre egy példát hozott fel: ha egy idős, beteg embert durva bántalmazásnak tesznek ki: számos ütést, verést követően több órán keresztül a földön hagyják, „hezítálás nélkül azt mondanám, hogy a szegény embert megkínnozták. Ha ugyanezt egy birkózóval vagy egy fiatal atlétával tennék, akkor hezítálnék és inkább embertelen bánásmódnak mondanám”.

25 *Ireland v. the United Kingdom*, 167. bekezdés.

26 *Ireland v. the United Kingdom*, 167. bekezdés.

a legegyszerűbb elhatárolni a másik két fogalomtól. A nehézséget a „kínzás”, illetve az „embertelen bánásmód” fogalmainak elhatárolása jelenti.

A kínzás fogalma

A kínzás fogalmának meghatározásával kapcsolatban a szakirodalom által gyakran hivatkozott eset *Aksoy* Törökország elleni ügye,²⁷ amelyben megállapította az EJEB, hogy kínzás történt. Ez az eset jól illusztrálja azt, miszerint a strasbourgi testület a fogalmak elhatárolásánál kiemelt jelentőséget tulajdonít annak, hogy az adott bánásmód vagy büntetés szándékos volt-e, milyen volt az okozott szenvedés intenzitása, illetve, hogy célja volt-e vallomás vagy információ kicsikarása az áldozatból.²⁸ Az *Aksoy kontra Törökország*-ügyben az EJEB megállapította, hogy a panaszos az ún. „palesztin akasztás” áldozatául esett, azaz meztelenre vetköztették, vallatása közben mindkét kezét a háta mögé kötözték, és a karjainál fogva fellógatták. Elektromos áramot is vezettek a testébe és bántalmazták. A cselekmény célja az volt, hogy információkat szedjenek ki a sértettből. Amellett, hogy mindezek súlyos fájdalmat okozhattak a panaszosnak, az orvos azt is megállapította, hogy egy bizonyos időre bénulás következett be az áldozat karjaiban. Az EJEB kimondta, hogy „ez a bánásmód olyan súlyos és kegyetlen természetű volt, hogy kizárólag kínzást lehet megállapítani.”²⁹

A kínzás fogalmának meghatározásával kapcsolatban a szakirodalom által ugyancsak gyakran hivatkozott jogeset *Selmouni Franciaország elleni* ügye.³⁰ A panaszost rendőrségi fogdában tartották fogva, ahol több alkalommal baseballütővel vagy más hasonló eszközzel ütlegelték, vizelettel lespriccellték, tűvel fenyegették. Az ügy jelentősége abban áll, hogy ebben az ítéletben is kimondta az EJEB, miszerint az EJEE egy „élő eszköz”³¹, és azt a kor követelményeinek megfelelően kell értelmezni.³² Ez azt jelenti, hogy ha bizonyos cselekményeket a múltban embertelen és megalázó bánásmódként értékelt is a testület, azok a jövőben már lehet, hogy a kínzás fogalmába fognak tartozni. Az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok egyre fokozottabb védelme ugyanis „elkerülhetetlenül szükségessé tesz a demokratikus társadalmak értékeinek megszegésével szemben tanúsított nagyobb szigorúságot.”³³

27 *Aksoy v. Turkey*, no. 21987/93, judgment of 18 December 1996.

28 Jim Murdoch: *i. m.*, 118.

29 *Aksoy v. Turkey*, 64. bekezdés.

30 *Selmouni v. France*, no. 25803/94, judgment of 28 July 1999.

31 Azt, hogy az EJEE „élő eszköz” a EJEBa *Tyrer v. the United Kingdom*-ügyben rögzítette először, application no. 5856/72, judgment of 25 April 1978, 31. bekezdés.

32 Az EJE az EJEE 3. cikkével kapcsolatban hivatkozott az EJEE „élő eszköz” voltára a *Soering v. the United Kingdom* (no. 10038/88, judgment of 7 July 1989), *V. v. the United Kingdom* (no. 24888/94, judgment of 16 December 1999), *Pretty v. the United Kingdom* (no. 2346/02, judgment of 29 April 2002), *Öcalan v. Turkey* (no. 46221/99, judgment of 12 May 2005) ügyekben. Forrás: J. Silvis: *Human Rights as a Living Concept. Case-law overview*, 10–13. Forrás: http://www.ejtn.eu/Documents/About%20EJTN/Independent%20Seminars/Human%20Rights%20BCN%2028-29%20April%202014/Case_Law_Digest_Human_Rights_as_a_Living_Concept_SILVIS.pdf (2015.06.08.)

33 *Selmouni v. France*, 101. bekezdés.

Az embertelen bánásmód fogalma

Meg kell jegyezni, hogy az embertelen bánásmód fogalma a legkiforrotlanabb a három közül. A szakirodalom szerint, „paradox módon, a három kategória közül az embertelen bánásmód vagy büntetés fogalma a legkevésbé fejlett elméleti síkon.” Egyrésről azért, mert egyfajta „maradék” kategóriának tekinthetjük abból a szempontból, hogy az a bánásmód minősülhet embertelennek, amely nem esik a kínzás fogalma alá. Másrésről egy vonatkoztatási pontként is számba vehető annak a kérdésnek a vizsgálata során, hogy az adott bánásmód megalázónak minősül-e abban a tekintetben, ha a szenvedés foka nem érte el azt a mértéket, amely az embertelen bánásmód megállapításához szükséges.³⁴

Az embertelen bánásmód fogalmával kapcsolatban a korábban hivatkozott Írország Egyesült Királyság elleni ügyében az EJEB kifejtette, hogy az „nem feltétlenül jelent testi sérülést, de legalábbis éles testi vagy mentális szenvedést okoz”.³⁵

Éppen amiatt állapította meg a strasbourgi testület az embertelen bánásmódot a *D. kontra Egyesült Királyság*-ügyben,³⁶ mert „az volt valószínűsíthető, hogy a külföldi fizikai és mentális szenvedésnek, komoly testi fájdalomnak, fájdalmas haláltusának lett volna kitéve közvetlenül a kiutasítása következtében”.³⁷ Nevezett jogesetben ugyanis azzal, hogy a gyógyíthatatlan betegségben szenvedő panaszost kiutasították egy olyan településre, ahol semmilyen családi kapcsolata nem volt, és ezért őt gondozni sem tudták, továbbá kórházi ellátása sem lett volna biztosított, nyilvánvaló félelmet, lelki és egyben fizikai szenvedést okoztak, így a halála bekövetkezésének kockázatát megnövelték.

A panaszos 1994 augusztusában – miközben szabadságvesztés-büntetését töltötte – tüdőgyulladást kapott és HIV-pozítívként is diagnosztizálták. 1995. március 3-án rövid tartamú eltávozást kapott, hogy anyjával találkozhasson, aki adományokból tudta megvenni a repülőjegyét. 1996. január 24-ig idegenrendészeti őrizetbe helyezték át, amíg nem utasítják ki St. Kittsbe. A panaszos ügyvédje kérelmezte az áthelyezés visszavonását arra hivatkozva, hogy St. Kittsben a hiányos orvosi ellátás lerövidítené a panaszos várható élettartamát. Ezt a kérelmet elutasították. A panaszosnak nem volt otthona vagy közeli családtagja St. Kittsben, egy unokatestvér kivéve (a kormány tájékoztatása szerint). Az anyja továbbá kijelentette, hogy életkorára, valamint rossz egészségügyi állapotára és szűkös anyagi forrásaira tekintettel nem tudja meglátogatni a fiát. Hozzátette, hogy nem ismer olyan rokont, aki gondoskodna a fiáról. Óvadék ellenében szabadult végül a panaszos, majd egy jótékonyági szervezet által fenntartott, hajléktalan személyeket is befogadó és AIDS-betegeket ápoló szállásra került, ahol ételt, és különböző ingyenes szolgáltatásokat kapott. Ezt követően 1997 januárjára

34 Malcolm D. Evans, Rod Morgan: *i. m.*, 93.

35 *Ireland v. the United Kingdom*, 167. bekezdés.

36 *D. v. the United Kingdom*, no. 30240/96, judgment of 2 May 1997.

37 Forrás: http://projektjeink.birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/project_docs/kutatas.pdf, 24. (2015.06.08.)

ban került egy AIDS-szeretetházba. Február elején hirtelen romlás következett be az állapotában, ezért kivizsgálás céljából bekerült egy kórházba. Az EJEB megállapította, hogy a St. Kitts-i körülmények nem sértették az EJEE 3. cikkét. 1994 augusztusa óta azonban a panaszos a halálos és gyógyíthatatlan betegség előrehaladott állapotában volt, ezért az állam felelősséggel tartozott a kezeléséért. Az áthelyezése ebben az állapotában előmozdította és megnövelte a halálának a kockázatát, és ettől embertelen bánásmódnak minősült.³⁸

A megalázó bánásmód fogalma

Visszautalva az Írország *kontra Egyesült Királyság*-ügyre, az EJEB azt is kifejtette, hogy álláspontja szerint a megalázó bánásmód a következőt jelenti: az „áldozatban félelmet, szorongást és kisebbségi érzést kelt, amely alkalmas arra, hogy megalázza és lealacsonyítsa őt, továbbá, hogy a testi és lelki ellenállását megtörje”.³⁹

Az EJEB több ügyben is kitért továbbá arra, miszerint a nyilvánosság befolyásolhatja annak megállapítását, hogy egy adott bánásmód megalázó vagy sem. Nem biztos, hogy a nyilvánosság is megalázónak értékeli azt, amelyet egy adott fogvatartott akként értékelt.⁴⁰ Valójában három releváns kategóriát lehet megemlíteni: az elsőbe tartozik az a bánásmód, amely az EJEB álláspontja szerint megalázó. A másodikba, amely a nyilvánosság, míg a harmadikba, amely az áldozat szerint megalázó.⁴¹ A strasbourgi testület annak a véleményének is hangot adott, miszerint fontos az a kérdés, hogy a bánásmód szándéka a megalázás volt-e, azonban ilyen szándék hiánya nem jelenti automatikusan azt, hogy a megvalósított bánásmód nem sérti az EJEE 3. cikkét.⁴²

Mindemellett a kultúrának is fontos szerepe lehet annak megállapítása során, hogy egy adott bánásmód megalázó-e. Az Amnesty International példája szerint egy hívő muszlim arra való kényszerítése, hogy boruljon térdre és csókoljon meg egy keresztet, megalázó bánásmódnak minősül. Ugyanez a cselekmény egy nem hívő muszlim fogvatartottal szemben már nem bír jelentőséggel az EJEE 3. cikke szempontjából.⁴³

A *Tyrer kontra Egyesült Királyság*-ügyben⁴⁴ részletezte az EJEB a megalázó bánásmód vagy büntetés fogalmát.⁴⁵ A nevezett jogeset egyben iskolapéldája lehet a „bánásmód” és a „büntetés” elhatárolásának is. Az EJEB jelen ügyben ugyanis a „büntetés” fogalmát is elemezte, és kitért arra, hogy milyen esetben lehet azt megalázónak minősíteni. Kiemelkedő példája azonban az ügy magának a megalázó jellegnek az

38 *D. v. the United Kingdom*, 53. bekezdés.

39 *Ireland v. the United Kingdom*, 167. bekezdés.

40 Nigel S. Rodley, Matt Pollard: *i. m.*, 127.

41 Malcolm D. Evans, Rod Morgan: *i. m.*, 90.

42 Nigel S. Rodley, Matt Pollard: *i. m.*, 127.

43 Amnesty International: *Report on Torture*, Duckworth, London, 1975. 36. Idézi: Nigel S. Rodley, Matt Pollard: *i. m.*, 128.

44 *Tyrer v. the United Kingdom*, Judgment of 25 April 1978, no. 5856/72.

45 Forrás: http://projektjeink.birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/project_docs/kutatas.pdf, 7. (2015.06.08.)

A fogvatartottakkal szemben megvalósuló kínzás, valamint az embertelen vagy megalázó...

elemzésére is, mivel a strasbourgi testület vizsgálta a nyilvánosság szerepét e kérdés megítélésével kapcsolatban.

Ebben a jogesetben a panaszos egy tizenöt éves fiatalkorú volt, aki három társával együtt testi sértést valósított meg egy fiatalabb iskolatársa sérelmére. A Man-szigeten hatályban lévő büntetőtörvény alapján a fiatalkorúak bírósága három vesszőcsapásra ítélte a panaszost. A büntetést egy orvos és a fiatal édesapja jelenlétében hajtották végre oly módon, hogy a fiúnak le kellett tolnia a nadrágját és alsónadrágját, majd rá kellett hajolnia egy asztalra. A vesszőcsapások közben két rendőr lefogta, majd a harmadik hajtotta végre a büntetést. A testület megállapította, hogy a végrehajtott büntetés megalázó volt. Az EJEB az ítéletében kifejtette, hogy az EJEE 3. cikke szempontjából nem maga a büntetés a releváns, hanem az, hogy azt hogyan hajtották végre. A strasbourgi testület annak a véleményének adott hangot, hogy „abszurd lenne azt állítani, hogy általában a büntetés a rendszerinti és talán elkerülhetetlen megalázó eleme miatt az EJEE 3. cikkében foglalt »megalázó« büntetésnek minősülne”. Kifejtette továbbá, hogy az EJEE hivatkozott cikke külön kiemeli az „embertelen” és „megalázó” büntetést, ami alapján azt kell feltételezni, hogy különbség van a „megalázó büntetés” és a „büntetés” között. Ahhoz, hogy egy büntetés megalázó legyen, a súlyosságnak el kell érnie egy bizonyos fokot: túl kell mutatnia a büntetés immanens részét képező lealacsonyító jellegen. A megalázó büntetés megállapításához tehát szükséges az eset összes körülményének, különös tekintettel a büntetés végrehajtásának a vizsgálata.⁴⁶ Az ítéletében a strasbourgi testület rögzítette azt, hogy a *nyilvánosság véleménye* releváns tényező lehet annak megállapítása szempontjából, hogy egy büntetés megalázó vagy sem. Nem állította azonban azt, hogy ha kizárólag az áldozat érzi a büntetést megalázónak, és a nyilvánosság nem, akkor az nem eshet az EJEE által tiltott kategóriába.⁴⁷

Az emberséges bánásmód fogalma

Mindezek után felmerülhet a kérdés, hogy mely bánásmód minősül *emberségesnek* a fogvatartottakkal szemben. Osztom *Vókó György* és *Csordás Sándor* azon álláspontját, miszerint az emberséges bánásmódnak nem egyedüli ellentéte az embertelen bánásmód, hanem a kettő közé ékelődik az ún. „nem emberséges” bánásmód. A szerzőpáros álláspontját azzal indokolta, hogy a bánásmód akkor minősülhet embertelennek, megalázónak, ha a normákkal ellentétes bánásmód elér egy bizonyos súlyossági fokot.⁴⁸ Ha azonban a súlyosság foka nem éri el az EJEB által felállított mércét, akkor „csak” nem emberséges bánásmód megállapításának lehet helye, amely azonban nem minősül egyezményértőnek.

46 *Tyrer v. the United Kingdom*, 30. bekezdés.

47 *Tyrer v. the United Kingdom*, 32. bekezdés.

48 Csordás Sándor, Vókó György: *A fogvatartottakkal való bánásmód elvei és gyakorlata*, Börtönügyi Szemle, 2004/4, 6.

A fogvatartottakkal szemben tanúsított *bánásmód alapelvei* a következők: tiszteletben kell tartani a fogvatartottak emberi jogait, a fogvatartottakkal emberségesen kell bánni, azaz tiszteletben kell tartani emberi méltóságukat, továbbá tilos a kínzás, az embertelen, megalázó bánásmód, valamint tartózkodni kell mindenféle diszkriminációtól. *„Emberségesnek az a bánásmód tekinthető, amely megfelel a fogvatartással kapcsolatos nemzetközi dokumentumok előírásainak, valamint a jogszabályok rendelkezéseinek. Emellett természetesen az emberséges bánásmódnak az is kritériuma, hogy feleljen meg az emberi kapcsolatokra vonatkozó erkölcsi normáknak is.”*⁴⁹

Vókó György és Csordás Sándor a bánásmód tartalmát két nagy területre, az *objektív* és *szubjektív* elemekre osztja fel,⁵⁰ az ezeknek való megfelelés minősíti a bánásmódot. A bánásmód objektív elemei a következők: „az egészségügyi ellátás színvonala, a higiéniai viszonyok minősége (tisztálkodás, WC-re jutás, mosás, szárítás stb.), az elhelyezési körülmények minősége (zárkák alapterülete, légtere, szellőzése, világítása, berendezési tárgyai stb.), a ruházat, ágynemű milyensége”. Szubjektív elemei pedig a következők: „a fogvatartotti jogok biztosításának megfelelése (kapcsolattartás, vallásgyakorlás stb.); fogvatartottak ügyei, panaszai és kérelmei intézésének színvonala; a személyi állomány fogvatartottakhoz való viszonyulásának irányultsága (hangnem, kényszerítőeszközök alkalmazása, bántalmazás, megalázás, korrupció, a kötelezettségek teljesítésének megkövetelése, stb.); a fogvatartottak egymás közötti viszonyainak kontrollálása (bántalmazás, kényszerítés, kihasználás stb.); a napi elfoglaltságok biztosításának színvonala és mértéke (szabad levegőn tartózkodás, sport, művelődés, munkavégzés stb.)”.

Következtetés

Megállapítható, hogy a kínzás, valamint az embertelen bánásmód, illetve büntetés fogalmait nem lehet egzaktan meghatározni. Ennek oka – amely már korábban kifejtésre került –, hogy az EJEB az EJEE-re mint „élő eszköz”-re tekint. Ezért az idő folyamán folyamatosan változni fog, hogy mely bánásmódot tekint az EJEB kínzásnak vagy embertelennek. E két fogalom közelít a leginkább egymáshoz, és e két fogalom elhatárolása a legnehezebb. Álláspontunk szerint ezért az EJEB esetjoga alapján, analógia útján határozható meg az adott ügyben az eset összes körülményét figyelembe véve, hogy az adott tilalmazott bánásmód milyen kategóriába sorolható. Második lépésként kell megvizsgálni az élő eszköz jellegre tekintettel, hogy a kor követelményeinek megfelelően eltérően kell-e minősíteni az adott cselekményt. Az elhatárolásra, úgy gondoljuk, elsősorban azért van szükség – ahogyan az fentebb kifejtésre került –, mert jogalkalmazói szinten, a szankció mértékének meghatározásakor kiemelt jelentőséget kaphat a megvalósult szenvedés intenzitása, azaz, a tilalmazott bánásmód konkrét meghatározása.

49 Uo., 1–2., 6.

50 Uo., 7.

A fogvatartottakkal szemben megvalósuló kínzás, valamint az embertelen vagy megalázó...

Mivel a szenvedés fokát tekintve a kínzás a legsúlyosabb, ezért helytállóbbnak tekintjük a kínzás elleni ENSZ-egyezmény szabályozási rendszerét, amely külön cikkekben mondta ki a kínzás, valamint az embertelen vagy megalázó bánásmód, illetve büntetés tilalmát. Véleményünk szerint a megalázó bánásmód az egyetlen, amelyre egzakt meghatározás adható, ugyanis élesen elhatárolható az EJEE 3. cikkében meghatározott többi fogalomtól.

Irodalomjegyzék

- Csordás Sándor, Vókó György: *A fogvatartottakkal való bánásmód elvei és gyakorlata*, Börtönügyi Szemle, 2004/4.
- Grád András, Weller Mónika: *A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve*, negyedik, bővített kiadás, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2011.
- Haraszti Margit Katalin: *A kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetések tilalma az ENSZ és az Európa Tanács legfontosabb dokumentumaiban, valamint az állampolgári jogok országgyűlési biztosának tevékenységében*, Acta Humana, 2008/3.
- Jim Murdoch: *The treatment of prisoners. European standards*, Council of Europe, Strasbourg, 2008.
- Malcolm D. Evans, Rod Morgan: *Preventing Torture. A Study of the European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, Oxford University Press, New York, 2001.
- Manfred Nowak, Elizabeth McArthur: *The United Nations Convention Against Torture. A Commentary*. Oxford University Press, New York, 2008.
- Nigel S. Rodley, Matt Pollard: *The Treatment of Prisoners under International Law*, Oxford University Press, New York, 2009.
- Report of the Committee against Torture*, General Assembly, No. 44 (A/56/44).

Jogforrás

1988. évi 3. törvényerejű rendelet a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény kihirdetéséről.

Nemzetközi instrumentumok

- Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, New York, 10 December 1984.
- Declaration on the Protection of All Persons from Being Subjected to Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, G.A. res. 3452 (XXX), annex, 30 U.N. GAOR Supp. (No. 34) at 91, U.N. Doc. A/10034 (1975).

EJEB-ítéletek

- Aksoy v. Turkey*, application no: 21987/93, judgment of 18 December 1996.
- Denmark v. Greece*, application no. 3321; *Norway v. Greece*, no. 3322/67; *Sweden v. Greece*, no. 3323/67; *Netherlands v. Greece*, no. 3344/67; judgment of 5 November 1969.

D. v. the United Kingdom, application no. 30240/96, judgment of 2 May 1997, to be reported in ECHR 1997-III, no. 37.

Ireland v. the United Kingdom, application no. 5310/71, judgment of 18 January 1978.

Selmouni v. France, application no. 25803/94, judgment of 28 July 1999.

Tyrer v. the United Kingdom, application no. 5856/72, judgment of 25 April 1978.

Internetes források

http://projektjeink.birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/project_docs/kutatas.pdf
(2015.06.08.)

J. Silvis: *Human Rights as a Living Concept. Case-law overview*, 10–13. Forrás: http://www.ejtn.eu/Documents/About%20EJTN/Independent%20Seminars/Human%20Rights%20BCN%2028-29%20April%202014/Case_Law_Digest_Human_Rights_as_a_Living_Concept_SILVIS.pdf
(2015.06.08.)

Egyéb

Hagyó Miklós Magyarország elleni ügye (52.624/10. sz. ügy), A Kúria Nemzetközi Kapcsolatok és Európai Jogi Irodájának Hírlevele, IV/8.